zich zal doen ontwikkelen tot de socialistische maatschappij. In haar zal dan uit de veranderde oekonomische verhoudingen ook een nieuw recht en een nieuwe zedelijkheid ontstaan, terwijl dan de religie van zelf verdwijnt.

Over de tweede leerstelling van de sociaal-democratie: die der *meerwaarde*, hopen wij te spreken in ons volgend artikel.

Dat artikel zal dan tevens zoo van deze twee leerstellingen der sociaal-democratie als van den privaat- en communalen eigendom een beoordeeling brengen.

„De drinkbeker der dankzegging is die niet een gemeenschap?"

> De drinkbeker der dankzegging, dien wij dankzeggende zegenen, is die niet eene gemeenschap des bloeds van Christus? Het brood, dat wij breken, is dat niet eene gemeenschap des lichaams van Christus?
>
> 1 Cor. 10:16.

Bijna ieders geestelijke ervaring getuigt, dat het genieten van het heilig Sacrament des Nachtmaals ons zielsbewustzijn nader dan anders bij onzen God doet zijn. De beker der dankzegging zoowel als het brood dat we breken, is een gemeenschap, en werkt een gemeenschap; een gemeenschap met de heiligen, een gemeenschap met Hem wiens dood we gedenken, en zoo vanzelf in den Geliefde een gemeenschap met het Drieëenig Goddelijk Wezen.

Overdrijven mag men hier niet. Niet ieder die aanzit geniet die gemeenschap even sterk. Ze zal overweldigend bij den een, nauwlijks ontwaard bij den ander zijn. Ook is ze bij een en dezelfde persoon niet steeds gelijk. Eenzelfde kind van God zal de eene maal jubelend van den Disch wederkeeren, een ander maal een gevoel van teleurstelling in zijn dankzegging mengen. En toch, al geven we aan al dit graadverschil plaats, de hoofdzaak is, dat de heilige Disch een middel, een instrument, een door Christus zelf verordend sacrament van *gemeenschap* is. Wie roemt in de Azafsbevinding, „dat het hem goed is nabij God te zijn", zal daarom niet 't minst in „brood en wijn" het medicijn zoeken, om de levenszenuw dier heilige gemeenschap, waar ze verslapt mocht zijn, weer te spannen, te sterken.

Er werkt in het Sacramenteele Avondmaal een mystieke kracht, receptief van onze ziel uit, en schenkend van Christus uit den Hooge. Die mystieke gemeenschapswerking tusschen Christus en de ziel heeft de Kerk van Christus alle eeuwen door beleden, en belijdt ze onder alle kerken nog. Wel waren, en zijn er nog, op het buitenerf der kerk kleine groepen, die, mystiek-schuw, in Zwingli's geest, het Sacrament ontadelen, en soms zelfs opzettelijk zoo ruw en oneerbiedig bij „brood en wijn" te werk gaan, dat het u tegen de borst stuit, grieft en pijn doet, maar dit zijn hooge uitzonderingen, die voor de Kerk van Christus als geheel genomen, ganschelijk niet meêtellen. De Kerk van Christus in haar veelzijdige geledingen houdt, zoo ergens, dan bij dit heilig Sacrament aan de realiteit der teederste gemeenschap van Gods kind met den Godmensch volstandiglijk en onverbiddelijk vast.

En wel, want dit is de hoofdzaak, niet aan een gemeenschap die bestaan zou in onzen vromen zin, in onze aandoeningen, in onze opheffing van onze ziel naar boven, gelijk ze ook buiten dit Sacrament ons genieten doet. Neen, de Kerk van Christus houdt in dit Sacrament vast aan een gemeenschap, die exceptioneel van karakter is, van Christus wonderbaar uitgaat, en die gebonden is aan de naleving van het hoog bevel, dat hij zelf aan zijn discipelen gaf.

Jammer slechts, dat men in Christus' Kerk dit mysterie van het Sacrament uit zijn geestelijken achtergrond naar het voetlicht heeft getrokken, en gewaand heeft 't zich tot in bijzonderheden te kunnen verklaren.

Toen toch lag, gelijk bij alle mysterie, de verdeeldheid van zin voor de poorte der kerk, en is tusschen Roomschen en Protestanten en evenzoo tusschen Lutherschen en Gereformeerden over geen punt heftiger kamp geresen, dan juist over de voorstelling die we ons van de wijze en werking dezer gemeenschap te vormen hadden. De scheur, hierdoor in het leven der kerk getrokken, drong zelfs zoo diep in, dat elke poging tot zoen vooruit als ijdel neer slaat. Het gelukkigst is nog, dat die kamp thans bijna van alle zijden rust, dat de gemoedsstemming hierdoor aan receptiviteit voor het heilige won, en dat juist hierdoor voor den Godmensch de baan verhoogd en het pad geëffend is, om zijn mystieke werking tot de verlosten te laten doordringen.

Het jammerlijkst was eertijds, dat in dezen strijd ook de onheilige haters van alle Goddelijk mysterie zich mengden. Duizenden bij duidenden, die geheel vreemd waren aan het leven Gods, sloten zich bij onze Vaderen aan om de Mis te bestrijden, maar ze deden dit veel minder uit geestelijk inzicht in het gevaarlijke van Rome's opvatting, dan wel uit vijandschap tegen alles wat hun onheilige, rationalistische zin vatten noch doorgronden kon; en het is deze ongeestelijke massa, die nóg zoo machtig aan de geestelijke weeropbloeiing onzer Kerken op Protestantsch terrein in den weg staat.

Met hand en tand heeft met name de hervormer van Genève zich tegen deze niets ontziende en niets sparende Philistijnen verzet, en wie èn de artikelen onzer Belijdenis èn van ons Avondmaalsformulier met aandacht leest en herleest, zal moeilijk de erkentenis weerhouden kunnen, dat met name de Gereformeerden steeds voor de realiteit van het mysterie, dat de Godmensch in het heilig Sacrament werkt, zijn opgekomen.

Ze deden dit ook bij het Sacrament des heiligen Doops, maar stellig nog bezielder bij het Sacrament des Avondmaals, en Calvijn hield, als aller tolk, steeds onverbiddelijk vast aan het mystieke feit, dat de Godmensch in het heilige Avondmaal de zielen zijner gelooviger voedt met zijn lichaam en drenkt met zijn bloed.

Nooit zal het ons gelukken, den samenhang tusschen het zienlijke en onzienlijke, tusschen het stoffelijke en geestelijke, die hierbij in het spel is, tot doorzichtige klaarheid te brengen.

Er gaapt tusschen de zienlijke en de onzienlijke, tusschen de stoffelijke en de geestelijke wereld een klove, die onzerzijds niet kan gedempt worden, of we vervallen in algodendom of pantheisme.

Maar evenzeer staat vast, dat wie elken overgang en samenhang tusschen het stoffelijke en geestelijke loochent, noodzakelijk in een tweeheid of dualisme vervalt, dat steeds eindigde met moordend voor alle diepere religie te zijn.

God is een Geest, en alle stoffelijke benadering van zijn Drievuldig geestelijk Wezen is uitgesloten, maar de Schepping zelve, als daad van Gods almachtigen wil, stelt toch tusschen den Onzienlijken God en de zienlijke dingen een oorzakelijk verband, en daardoor een samenhang die in geheel het werk der Voorzienigheid voortduurt.

In ons eigen menschelijk wezen is de aanbidding der ziel geen stoffelijke uitwaseming. Onze ziel is iets anders dan ons lichaam, ons lichaam is iets anders dan onze ziel. Ook hier gaapt de klove, en niemand die ze dempen kan of mag. Maar met dat al staan lichaam en ziel toch in wél mystieken, maar toch zeer reëelen samenhang, en in de belijdenis is de wederopstanding en de verheerlijking van het lichaam een onverbiddelijk vasthouden van dit door God gelegd verband.

En hierbij komt nu de Vleeschwording van het eeuwige Woord, de menschwording van Christus als het alles te bovengaand, ondoorgrondelijk mysterie, waardoor tusschen de zienlijke en onzienlijke, de stoffelijke en geestelijke dingen door God zelf een ganseh wonderbaar verband is gelegd, dat wel verre van voorbijgaand te zijn, de grondslag is en blijken zal van het eeuwig bestand aller dingen. Dit komt op uit Jezus' Verrijzenis, werkt door het zitten van Christus aan Gods rechterhand, en zal eens voor eeuwig bevestigd worden door zijn Wederkomst en de uitbreking van het rijk der heerlijkheid. Juist die belijdenis van het *rijk der heerlijkheid* toch is de onwankelbare profetie, dat de samenhang en het verband tusschen het zienlijke en onzienlijke, tusschen het stoffelijke en geestelijke niet van voorbijgaande, maar van eeuwigdurende beteekenis is.

In dit verband nu treedt het heilig Sacrament des Avondmaals voor ons als het gedurig vernieuwen en sterken van den schakel die ons innerlijk leven aan dit in Christus' Vleeschwording en Verrijzenis gelegd verband tusschen het zienlijke en onzienlijke verbindt.

In het heilig Avondmaal brengt de verhoogde Godmensch ons niet toe wat we ook buiten het Avondmaal genieten, maar een genade van geheel bijzondere natuur, die rechtstreeks met zijn aanneming van onze *menschelijke natuur* samenhangt, en waarbij daarom de volle nadruk valt op zijn *vleesch* en zijn *bloed*.

Geheel nu daargelaten de vraag, of de Godmensch, indien deelneming aan het Avondmaal voor eenig verloste door omstandigheden, onafhankelijk van zijn wil, volstrekt is uitgesloten, deze zelfde bijzondere genade van zijn vleesch en bloed niet ook buiten het Sacrament verleenen kan, zijn wij onzerzijds aan de instelling van Christus gebonden, en heeft een ieder, die hierin ongehoorzaam is, het zichzelf te wijten zoo hij deze bijzondere genade derft, en verarmt aan zijn ziel. Welke andere geestelijke genade men dan ook geniete, niets hiervan kan het gemis van deze bijzondere genade vergoeden.

Wie daarom ernst maakt met het nabij God te zijn en in Gods verborgen omgang te worden ingeleid, zal de hooge beteekenis van het Sacrament des Avondmaals voor dit zijn heilig streven bevroeden en doorzien.

Al onze gemeenschap aan het Drieëenig Wezen is voor ons gebonden aan onze gemeenschap met den Godmensch. Die gemeenschap met den Godmensch is naar Christus' hoog bevel voor ons gebonden aan de gemeenschap met hem in zijn vleesch en bloed. En die gemeenschap met den Godmensch in zijn vleesch en bloed is gebonden aan het Sacrament des heiligen Avondmaals.

Zie daarom een iegelijk toe, dat hij in den waan van overgeestelijkheid het hoofdmiddel niet verachte, dat Christus zelf ons voor het zijn nabij onzen God verordend heeft.

Eerste beding is hier geloofsgehoorzaamheid, en die geloofsgehoorzaamheid bindt ons onvoorwaardelijk aan het heilig Sacrament.

Amsterdam, 25 Mei 1906.

Over den weg van Groen.

Dr. Kromsigt heeft thans in de *Gereformeerde Kerk* ietwat breeder geantwoord, en we stellen er prijs op, dit antwoord in zijn geheel onder de oogen onzer lezers te brengen.

Voorop gaat een woord van waardeering, dat te meer door ons gewaardeerd wordt, omdat het van deze zijde komt:

> Uit pure hoffelijkheid jegens *de Heraut* gaan wij nog even in op de artikelen over „de weg van Groen", die „in breeden kring de aandacht trokken." Over 't algemeen hebben wij over de polemiek van *de Heraut* nimmer te klagen gehad. Al was en is de polemiek vaak scherp, zij bleef toch steeds in den objectieven toon. En dit waardeeren we. Bovendien, is er toch in *de Heraut* voor ons ook veel sympathieks en we willen dit midden in den strijd wel gaarne eens uitspreken. Er valt gedurig een toon uit het hart te beluisteren (zooals nu weer in de artikelen „De schare, die de wet niet kent" en „Heel het volk en heel de Kerk"), die goed doet.

Over den weg van Groen merkt Dr. Kromsigt vervolgens dit op:

> Wat dan „de weg van Groen" betreft, het komt ons voor, dat door de geschriften van Groen twee lijnen loopen. Voor het staatkundige is dit, dunkt ons, reeds lang geconstateerd. Placht ook *de Heraut* niet wel te spreken van twée perioden van Groen? Wij gelooven, dat 't beter zou zijn om te spreken van twee lijnen, één lijn, die doorgetrokken, uitkomt bij de tegenwoordige antirevolutionairen, en één lijn, die, doorgetrokken, uitkomt bij de Friesch Christelijk-Historischen. En zou het nu zoo moeilijk zijn om die twee lijnen, de lijn, die wijst naar de afscheiding, en de lijn, die wijst in de richting der Confessioneelen, aan te wijzen? Wij gelooven het niet. En daarom, wij hopen nog altijd, dat we later eens den tijd zullen vinden onze historiebeschouwing in deze tegenover, of, zoo ge wilt, naast die van *de Heraut* te plaatsen. Maar in elk geval willen wij er reeds nu op wijzen, dat *wij* ons in 't kerkelijke niet op Groen beroepen hebben, wel de mannen van den Bond.

Met belangstelling zullen we deze nadere studie van Dr. Kromsigt afwachten. Groen is het waard bestudeerd te worden. Of het dan blijken zal, dat op kerkelijk gebied bij Groen twee lijnen te vinden zijn, gelijk Dr. Kromsigt meent, betwijfelen we. Groen heeft reeds betrekkelijk vroeg zijn kerkelijke gedragslijn vastgesteld en daaraan gedurende zijn geheele verdere leven vastgehouden.

Over de door ons gemaakte tegenstelling tusschen Groen en Da Costa schrijft Dr. Kromsigt dit:

> En dan, als *de Heraut* Groen als echt Calvinist wil stellen tegenover da Costa als man van 't réveil, moeten wij dit beslist wraken. Groen was evenmin pur sang Calvinist als da Costa. Hoe is 't mogelijk, dat *de Heraut* zoo iets kan schrijven, terwijl hij eenige weken geleden nog toegaf, dat Groen weifelde op het punt van de leer der verkiezing? Hoe kan nu een Calvinist weifelen op dit punt?

Deze argumentatie is meer handig dan doeltreffend. Dat Groen op het stuk der praedestinatie bezwaren had, weet ieder. Maar van Groen is toch de leuze: nous sommes issus de Calvin, wij zijn geesteskinderen van Calvijn. Groen heeft gezegd: Stahl was Lutheraan, ik ben Calvinist. Groen's worsteling is geweest, om het Calvinisme historisch te rechtvaardigen, weer in te dragen in ons volksleven, en daarin de kracht te zoeken voor het verzet tegen den geest dezer eeuw. Terwijl Da Costa, hoe hoog we hem als Christendichter stellen, nooit Calvinist is geweest in den engeren zin des woords, en zelfs zeer ernstige bezwaren maakte, toen Groen op handhaving der Gereformeerde belijdenis aandrong. Daarin ligt het verschil tusschen deze beide mannen. En wie vóór Da Costa kiest tegen Groen, toont daarmede niet, dat het Calvinisme door hem het hoogste wordt geschat.

Voorts doet Dr. Kromsigt ons deze meêdeeling:

> Nu we toch met *de Heraut* spreken, willen we nog even mededeelen, wat hij niet wist van de predikantenvergadering. Ds. Gronemeyer's beschouwing over het lot, die ook wij natuurlijk geheel onjuist vonden, is genoegzaam tegengesproken door Dr. Vos en door Ds. Leenmans, en dat wij nog bovendien over het bedoelde referaat niet het onze gezegd hebben, ligt alleen hieraan, dat wij de vergadering moesten verlaten vóór het einde wegens een andere samenkomst.

Voor deze rectificatie zijn we dankbaar. Het verslag in de *Nieuwe Rotterdammer* meldde van deze oppositie niets. Alleen werd gezegd, dat de voorzitter aan het slot dankte voor de groote eenstemmigheid. Wij verblijden ons dat ook onder de broeders in de Hervormde Kerk toch is gevoeld, hoe godslasterlijk het lotsargument in de zaak Bähler was.

Ten slotte komt Dr. Kromsigt nog op den naam Hoedemakerianen terug:

> En eindelijk, wat den naam „Hoedemakerianen" betreft, is *de Heraut* toch ditmaal geheel in gebreke gebleven te bewijzen, dat de beginselen van Dr. H. *niet* waren de beginselen onzer *Kerk*, de beginselen onzer *Belijdenis*, maar de beginselen van *hem persoonlijk*. En daarop kwam het voor het „etiquet" juist aan.

Ds. Kromsigt levert hiermee de beste apologie voor ons etiquet.

Indien we metterdaad konden toegeven, dat de confessioneele groep zuiver de beginselen der Gereformeerde Kerk beleed, dan zou het onbillijk zijn deze mannen naar Dr. Hoedemaker te noemen.

Juist dat betwisten we echter.

En omdat we deze pretentie niet kunnen of mogen toegeven, omdat we metterdaad gelooven dat het stelsel van de *volkskerk*, met al wat daaraan vastkleeft, niet Gereformeerd is, maar tegen onze belijdenis ingaat, kunnen we deze groep niet anders noemen dan naar den man, die dit stelsel het scherpst op de spits gedreven heeft.

Een onvriendelijkheid aan het adres van Dr. Hoedemaker of zijn volgelingen, ligt hierin evenmin, als wanneer men de volgelingen van Dr. Kohlbrügge Kohlbrüggianen noemt, ofschoon ook deze broeders even beslist vasthouden, dat bij hen alleen de zuivere Gereformeerde waarheid te vinden is.

En wat Dr. Kromsigt beweert, dat we dusver in gebreke bleven het bewijs te leveren, dat de beginselen van Dr. Hoedemaker niet de beginselen waren onzer belijdenis, zal wel geen trouw lezer der *Heraut* hem nazeggen.

Geen Exodus.

Prof. Visscher merkt in het *Gereformeerde Weekblad* op, dat hij door de Doleantie een Exodus te noemen, geenszins bedoelde een oordeel uit te spreken over de beweging van 1886. Indien hij het doel der actie van 1886 had willen karakteriseeren, dan zou hij gezegd hebben, dat ook toen gemikt was op vrijmaking der Kerk. Het woord Exodus gebruikte hij alleen, omdat de uitslag niet aan dat doel beantwoord had. Voorts erkent hij gaarne, dat de Gereformeerde Kerken in haar streven ook nu niet van separatisme mogen beschuldigd worden:

> En wij hebben zelfs de verwachting uitgesproken, dat nog de Gereformeerde kerken zich op dat standpunt plaatsen, en daarom zullen medewerken om zoo mogelijk de vrijmaking te verwezenlijken. Wel een bewijs, dat wij ons het streven der Gereformeerde kerken als geheel beschouwd niet separatistisch van aard denken. Wij zijn ten volle overtuigd, dat zij waarlijk doelen op behoud van ons volk bij de belijdenis ons van de Vaderen overgeleverd.

Het misverstand, dat door het woord exodus ontstaan kon, is daardoor voldoende opgehelderd. We hebben geen oogenblik getwijfeld aan de goede bedoeling van Prof. Visscher, maar waar we in menig opzicht van harte sympathiseeren met zijn streven, moest te meer zorg gedragen worden, dat niet een min juiste terminologie ons in den hoek van een valsch separatisme drong.

Ten slotte merkt Prof. Visscher op, dat de weg van 1886 niet de eenige is en het zoeken van een anderen weg tijd en geduld vordert.

Daarover kan geen verschil tusschen ons zijn. Maar dat wij den weg van 1886 niet den eenig mogelijk achten om tot vrijmaking te komen, zal evenmin verrassen. En al zou het zeer zeker te wenschen zijn, dat in afzienbaren tijd die vrijmaking bereikt werd om de velerlei hooge en ernstige belangen, die daarmede verbonden zijn, de *Heraut* begrijpt zeker evengoed als wij, dat de jarenlang kunstmatig aangekweekte wanbegrippen en kerkelijke antipathieën, die zich soms nog bovendien op personen concentreeren, niet gemakkelijk overwonnen worden. Er zal een strijd gevoerd moeten worden om de Gereformeerden weer te verzamelen om de belijdenis, die van geen volkskerk weet. En wie merkt op de bitterheid, die het optreden van den Gereformeerden Bond heeft gewekt, niet het minst bij hen, die in theologische beginselen ons het meest nabij schenen te staan, die gevoelt, hoe diep die waanvoorstellingen en illusies wortelen, zelfs bij menschen, wier ontwikkeling betere dingen zou doen hopen, en hoe noodig het is, dat met het zwaard der beginselen de worsteling wordt aangevangen, opdat wij worden vrijgemaakt door het Woord des Heeren zelf.

Naar het ons voorkomt, heeft Prof. Visscher niet te klagen, dat we zijn optreden met wantrouwen hebben begroet. Of er behalve Separatie en Doleantie nog een derde weg te vinden is, zal de toekomst ons moeten leeren. Gaarne willen we echter geduld oefenen, en we zijn het hierin met Prof. Visscher van harte eens, dat aan elke actie moet vooraf gaan een bearbeiding van het volk, dat nog aan de Gereformeerde belijdenis vasthoudt.

Van de Staatskerk.

In zijn rede *God en mijn recht* zette Prof. Visscher scherp en duidelijk uiteen, waarom de Staatskerk, het ideaal der Christ. Hist. groep, hem en den zijnen niet toelacht.

Dit is dus het eerste, dat we hebben vast te houden, dat we niet zullen streven naar een staatskerk in welken vorm ook. Voor Friesch Chr. Historische idealen is er geen plaats in de werkelijkheid. Met illusies kan men slechts beschaamd worden. Het sociale leven is zoo geconstelleerd, dat er geen plaats meer is voor een staatskerk in welke homoeopatische verdunning ook toegediend. Als wij de vraag stellen, of de staat nog iets van dien aard kan handhaven, dan gevoelt ieder, die niet in ijdele droomen, maar in werkelijkheid leeft, dat het onmogelijk is,

Voor het laatst werd het gepoogd in 1834 en de macht van den staat schoot te kort. De differentiatie zelve heeft post gevat in de sociale conscientie. En die levensontwikkeling hebben wij te aanvaarden. Dat doet Groen. „Franchement" verklaart hij, „hebben wij de positie aanvaard, waarin sinds 1795 de omverwerping der geprivilegieerde kerk ons bracht. „Het is dwaasheid met holle repristinatie-theoriën te schermen. Zelfs het doctrinaire liberalisme, dat jaren lang de staatsmacht in handen had, heeft het voor de werkelijkheid van het levensproces moeten afleggen.

De diepere oorzaak hiervan ligt daarin, dat de zorg voor de geestelijke belangen steeds meer van den Staat op de maatschappij overgaat.

De geestelijke levenssfeer onttrekt zich aan den staat en valt de maatschappij toe. Dat hebben wij te begrijpen ook met betrekking tot de kerk. Alle gezindheden hebben gelijk recht. Er is vrijheid van godsdienst. Daaraan kan niet te kort gedaan. Er is geen plaats meer voor een geprivilegieerde kerk. En toen de staat tot die wetenschap kwam, heeft hij de kerken losgelaten, maar zonder het onrecht te herstellen aan de aloude Gereformeerde kerken dezer landen aangedaan door het opleggen der organisatie. De kerken hebben in deze geen keuze gehad. Met alles wat ze bezaten waren ze vastgesmeed aan die organisatie en zijn zoo de vrijheid ingeworpen. Hier ligt het punt, dat het kerkelijk probleem beheerscht. En de uitredding kan slechts hierin liggen, dat als nog ons recht geschiede, recht van staatswege.

En niet minder beslist stelt Prof. Visscher zich tegen de reorganisatie-plannen dezer zelfde groep.

Wij kunnen niets verwachten van de organisatie, noch ook van de reorganisatie. Slechts in één geval zou er verwachting zijn van de Synodale organisatie. En dat is dan, als zij zichzelve opofferend een modus vivendi in het leven kon roepen, waarbij aan alle groepen ook aan ons Gereformeerden recht op volledige vrijheid werd verleend. En juist dat is van haar niet te wachten, want dat zou haar eigen doodvonnis zijn. Dit is te veel van haar gevraagd om het zelfs bescheidenlijk te kunnen verzoeken.

En wat de reorganisatie aangaat, zij is verwerpelijker dan de Synodale organisatie zelve. Reorganisatie zonder dat er een wederkeer is tot de belijdenis, maakt alle minderheden afhankelijk niet van de waarheid of leugen, maar van de helft plus een. En er is geene minderheid, die er wel bij vaart, te vallen in de handen der meerderheid. Reorganisatie is de aanvang van de onrechtvaardigste uitbanning, die ooit plaats hebben kan. En wij behoeven er ons geene illusies van te maken wat dan ons lot zal zijn. Zulk een reorganisatie is niet anders dan een schijnheilige revolutie. Zij meent de veelkleurige massa te kunnen saambinden in één kerkverband en eene handhaving der belijdenis te kunnen doorvoeren, die slechts een schijn van handhaving kan en mag zijn, maar toch de roode en de zwarte zoomen zal afknippen van het kerkelijk kleed. Zij verkracht èn de belijdenis èn het recht.

Dat is reeds nu te zien in de confessioneele vereeniging zelve. Zij pronkt met de belijdenis tot in haren naam toe, maar zij past haar niet toe, noch op hare leden, noch op hare daden. Het is geworden een rechtgeloovig knoeien. En hoe bitter de toon er is tegenover die Gereformeerden, die in de liturgie durven verschillen van haar hoofd- en leidslieden met hun één-gezangetje-systeem, omdat hun twee te veel en geen niet genoeg is, we weten het allen, wijl de niet gezangen-zingers voor modernen worden gescholden. Let wel, ik spreek hiermede geen oordeel uit over het gezang. Ik heb het nooit als maatstaf genomen om ieands overeenstemming met de confessie te meten, maar ik constateer alleen het feit als een symptoom van hetgeen ons wacht, als de reorganisatie wordt doorgevoerd.

Wanneer een dergelijke critiek van de zijde van de *Heraut* kwam, zou de *Gereformeerde Kerk* haar allicht aan „doleantisme" toeschrijven.

Moge het woord van Prof. Visscher de oogen openen aan velen voor het gevaar, dat in deze valsche leuze schuilt.

Een nieuwe Schriftverklaring.

II.

De reuzenarbeid dien Ds. Sikkel met enkele andere Dienaren des Woords op zich nam om een goede Gereformeerde Schriftuitlegging aan ons volk te bieden, heeft aanspraak op waardeering. Al weten we niet welke medearbeiders Ds. Sikkel heeft gevraagd, we twijfelen niet of hij zal zorgen daarvoor mannen te kiezen, die de beginselen in de Inleiding ontwikkeld, van harte deelen. Naar dat program van beginselen en de eerste proeve in de verklaring van Genisis 1 en 2 geleverd, mag het werk dus beoordeeld worden. En dan aarzelen we geen oogenblik, onze hartelijke sympathie met dit werk uit te spreken. Ds. Sikkel doet geen enkele transactie tegenover de nieuwere critiek en het verwaterd inspiratiebegrip der ethische theologie. Kloek en en fier mainteneert hij de heerlijke belijdenis van de Kerk aller eeuwen, dat de Schrift het Woord Gods is, aan de gemeente geschonken als openbaring van den vollen raad Gods. Voor het gezag van dat Woord buigt hij ootmoedig het hoofd; in dat Woord heeft hij het leven voor zijn eigen ziel gevonden; en de schatten van dat Woord uit te stallen, is de liefde en lust van zijn hart.

Op de principieele lijnen, in de Inleiding getrokken, hebben we dan ook geen de minste aanmerking te maken. Ds. Sikkel heeft hier in hoofdzaak zich aangesloten aan hetgeen door Dr. A. Kuyper in zijn Encyclopaedie en door Dr. Bavinck in zijn Dogmatiek ontwikkeld was. Hij geeft diezelfde beginselen weer in eigen taal, voegt ze saam tot een geheel, werkt ze om in meer populairen vorm en heeft in deze Inleiding metterdaad een uitnemend hulpmiddel geboden voor ieder, die de beteekenis der Schrift, het karakter der inspiratie, haar eigenaardige vormen enz. beter wil verstaan. Op dit terrein was uitnemende vóórarbeid geschied, en Ds. Sikkel heeft daarvan dankbaar gebruik gemaakt, wat zijn werk tot eere strekt. Want niet in het najagen van schitterende nieuwe denkbeelden, die vaak den toets van Gods Woord niet kunnen doorstaan, maar in het bevestigen en handhaven van wat de Heilige Geest aan de gemeente geleerd heeft, ligt de waarde van zulk een arbeid.

Ook de eerste proeve van Schriftverklaring, die in het Boek der Geboorten voor ons ligt, verdient in menig opzicht lof. De arbeid was hier moeilijker, omdat de gebaande weg ontbrak en vaak pionniersarbeid moest verricht worden. Dat Ds. Sikkel daarbij niet inging op de bezwaren der nieuwere critiek en met name de hypothese van Wellhausen-Kuenen omtrent het ontstaan der vijf boeken van Mozes slechts kort aanduidde, achten we een verdienste. Een populaire Schriftverklaring kan en mag geen apologetisch standpunt innemen. Wie het Woord Gods verklaren wil voor de gemeente, heeft dat Woord Gods niet eerst te verdedigen tegenover elken aanval. Het was voldoende, gelijk Ds. Sikkel doet, de onjuiste beginselen aan te wijzen, waaruit deze critiek voortkomt, om de gemeente tegen haar te waarschuwen en te wapenen. Het geschil loopt niet over zekere historische oorkonden en feiten, maar raakt de geheele wereld- en levensbeschouwing van Gods kind. En de beste apologie voor de Schrift ligt altoos hierin, dat haar rijke inhoud, haar heerlijke eenheid, haar Goddelijk karakter klaar en helder voor de gemeente wordt uiteengezet. Dat Ds. Sikkel daarbij dankbaar gebruik maakte, van de ontdekkingen in het verre oosten, waardoor over de oudste geschiedenis der menschheid, na den zondvloed, zooveel nieuw licht verspreid werd, en vaak op zoo verrassende wijze de korte aanduidingen der Schrift werden aangevuld en bevestigd, was uit apologetisch oogpunt uitnemend gezien. Niet in het najagen van den vijand, maar in het versterken van eigen positie ligt de groote kracht der Christelijke apologetiek.

In bijzonderheden op de geleverde exegese in te gaan, gedoogt noch de aard noch de omvang van ons blad. Slechts enkele opmerkingen veroorloven we ons, die aan den verderen gang van het werk ten goede mogen komen.

De eerste opmerking is, dat Ds. Sikkel ook bij deze exegese toont een rijken en vruchtbaren geest te hebben, die vaak in schitterende woorden zijn denkbeelden weet in te kleeden, maar dat deze woordenstroom zich wel eens te zeer vermenigvuldigt. De thans geleverde exegese van Genesis 1 en 2 kon, zonder dat de werkelijke inhoud hierdoor eenigszins schade leed, op minstens de helft worden teruggebracht. De veelheid der woorden doet bovendien aan de helderheid der gedachten afbreuk en vermoeit den lezer. Bij een vluchtig geschreven persartikel of meditatie moge dit te verontschuldigen zijn, maar bij een Schriftverklaring komt het vóór alle dingen aan op klaarheid van gedachte, scherpheid van uitdrukking, be-